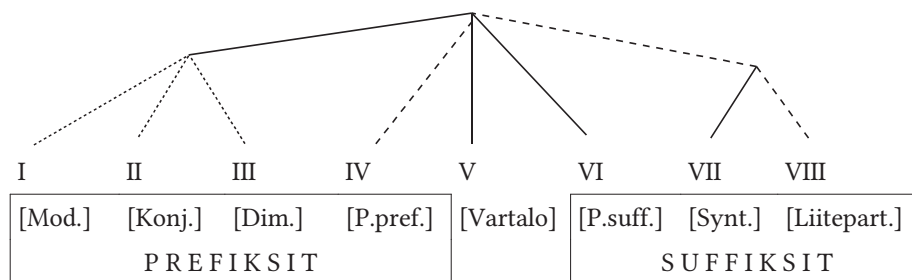

13. JOHDANTO PREFIKSIKETJUUN

Sumerin verbitaivutuksesta suuri osa muodostetaan prefiksoimalla verbivartaloon erilaisia kieliopillisia tunnuksia. Aiemmin käsiteltyjen persoonaprefiksien lisäksi mahdollisia elementtejä ovat eri tapaluokkia kuvaavat modaaliprefiksit (I), merkitykseltään vaihtelevat konjugaatioprefiksit (II) sekä erilaisten adverbiaalien kanssa kongruoivat dimensionaaliprefiksit (III). Seuraavassa kaaviossa harvat katkoviivat osoittavat elementtejä, joiden esiintyminen ei ole pakollista. Tiheillä katkoviivoilla merkitään elementtejä, joista vähintään yhden on pakko esiintyä. Todellisuudessa morfotaksi on hieman alla kuvattua monimutkaisempi, sillä lokerot II ja III voivat sisältää useita eri prefiksejä samanaikaisesti. Kattavampi kuvaus verbiketjun morfotaksista löytyy kirjan liitteestä 3 (s. 411).

Prefiksien ohella taivutuksessa käytetään myös suffikseja. Jo läpikäytyjen persoonasuffiksien lisäksi tällaisia ovat syntaktiset suffiksit sekä liitepartikkelit.

Koska prefiksiketju on kokonaisuudessaan melko monimutkainen osa kielioppia, tämä luku tiivistää sen muutamaan sivuun sikäli kun sen osaaminen tarpeellista tämän kirjan helppoja tekstejä tai Volkin (1999) kirjan tekstejä 1–20 luettaessa.

I	II	III	IV	V	VI	VII
Ø- (indik.) ḥa- 'olkoon' hé- 'olkoon' nu- 'ei' la-/li- 'ei'	ì- (neutraali) a- (neutraali) mu- (ventiivi) ba- (passiivi) im-ma- 'sille' im-mi- (obliikvi)	ba- 'sille' -na- 'hänelle' -da- 'kanssa' -ši- 'kohti' -ta- 'sieltä' -ni- 'siellä' bi- (obliikvi)	SUBJ -n- 'hän'	VARTALO Ḥamtu	OBJ -Ø 'se'	-a
			OBJ -b- 'se'	VARTALO Marû	SUBJ -e 'hän'	

13.1 Modaaliprefiksit

Modaaliprefiksit esiintyvät prefiksiketjun ensimmäisenä elementtinä. Yksi yleisimmistä modaaliprefikseistä on **prekatiivi-affirmatiivi** {ha}. Se ilmaisee hamṭussa teon todenperäisyyttä ja marûssa toivetta. Prekatiivi-affirmatiivi kirjoitetaan **hu** ennen ventiiviä {mu} ja **hé** ennen neutraaliprefiksiä {i}.

(hamṭu, affirmatiivi)	hu-mu-gi₄ {ha+mu+n+gi ₄ +Ø}	'hän palautti (sen) totisesti' {AFF+VEN+hän+palauttaa+sen}
(marû, prekatiivi)	hu-mu-gi₄-gi₄ {ha+mu+b+gi ₄ .gi ₄ +e}	'palauttakoon hän (sen)' {PREC+VEN+sen+palauttaa+hän}

Toinen yleinen modaaliprefiksi on **negatiivi** {nu}, jolla indikatiivisista verbi-muodoista voidaan tuottaa kieltomuotoja. Negatiivia voidaan käyttää niin hamṭu- kuin marû-muodoissakin. Negatiivi kirjoitetaan **la** ennen ientiiviä {ba} tai elotonta datiivia {ba} ja **li** ennen elotonta obliikvia {bi}: {nu+ba} → **la-ba**, {nu+bi} → **li-bi**.

(negatiivi)	nu-mu-gi₄ {nu+mu+n+gi ₄ +Ø}	'hän ei palauttanut sitä' {NEG+VEN+hän+palauttaa+sitä}
-------------	---	---

13.2 Konjugaatioprefiksit

Konjugaatioprefiksit esiintyvät prefiksiketjun toisena elementtinä. Hyvin hienovaraisista merkityksistään johtuen ne voidaan usein jättää kokonaan huomiotta.

Keskeisimmät konjugaatioprefiksit ovat **ventiivi** {mu} ja **ientiivi** {ba}, jotka ovat toistensa eräänlaisia vastakohtia. Lisäksi on olemassa kaksi **neutraaliprefiksiä** {a} ja {i}, jotka toistaiseksi voidaan tulkita täysin merkityksettöminä. Prefiksien merkitykset voidaan tiivistää seuraavasti:

	Ventiivi	Ientiivi	Neutraali
Diateesi	aktiivi / transitiivi	usein passiivi / intransitiivi	ei ota kantaa
Liike	puhujaa kohti	puhujasta poispäin	ei ota kantaa
Volitio	korkea	matala tai puuttuu	ei ota kantaa

Tahdonalaisuutta eli volitiota ei myöskään tarvitse huomioida. Tyypillisesti ainoat huomioitavat seikat ovat diateesi sekä liikkeen suunta liikeverbeissä: **mu-ġen** 'hän tuli' ja **ba-ġen** 'hän meni'. Sumerissa verbien passiivitaivutus noudattaa intransitiivista kaavaa. Passiivin objektiin eli kokijaan viitataan aina persoonasuffikkeilla.

(passiivi)	dub ba-gi₄	'taulu palautettiin'
	{dub+Ø ba+gi ₄ +Ø}	{taulu+ABS IEN+palautettiin+se}
(aktiivi)	dub mu(-un)-gi₄	'hän palautti taulun'
	{dub+Ø mu+n+gi ₄ +Ø}	{taulu+ABS VEN+hän+palautti+sen}

Konjugaatioprefiksit voivat esiintyä peräkkäin. Näiden keskinäinen järjestys on **neutraali**, **ventiivi** ja **ientiivi**. Allomorfi- ja kirjoitussäännöt ovat seuraavat:

1. Neutraaliprefiksit {a} ja {i} kirjoitetaan a ja i. Muinaissumerin vokaali-harmoniassa kirjoitusasu on e. Jos neutraaliprefiksiä seuraa persoonaprefiksi {n} 'hän' tai {b} 'se', tämän kirjoitusmuodot ovat **in**, **ib**, **an** ja **ab**. Esimerkkinä **in-dù** 'hän rakensi sen' {i+n+fú+Ø}.
2. Ventiiivillä on allomorfi /m/ neutraaliprefiksien jäljessä. Tällöin näiden yhdistelmä kirjoitetaan **i-im**, **im** tai **am**, esimerkkinä {i+mu} → (i-)im.
3. Jos neutraaliprefiksin ja ventiivin yhdistelmää seuraa ientiivi {ba}, esiintyy tämä allomorfina /ma/. {i+mu+ba} → /i+m+ma/: **im-ma**. Huomaa kuitenkin, että yleensä tällaisessa yhdistelmässä kyse on ientiivin sijaan elottomasta datiivista {ba}, joka kuuluu dimensionaaliprefikseihin. Esimerkkinä verbi **im-ma-dug₄** 'hän sanoi sen sille' {i+mu+ba+n+dug₄+Ø}.
4. Ennen lokatiiviprefiksiä {ni} ventiivi saattaa assimiloitua muotoon /mi/. Tällöin se kirjoitetaan **mi**, esimerkkinä **mi-ni-kur**, 'hän vei sen sisään' {mu+ni+n+kur₉+Ø}.

13.3 Dimensionaaliprefiksit

Dimensionaali- eli sijaprefiksit viittaavat lauseen adverbiaaleihin ja voivat esiintyä peräkkäin tietyin rajoituksin. Prefiksien keskinäinen järjestys on **datiivi**, **komitatiivi**, **ablatiivi/terminatiivi** ja viimeisenä **lokatiivi/obliikvi**. Esimerkissä (i) datiivi {nna} ja lokatiivi {ni} esiintyvät peräkkäin.

(i)	in-na-ni-šúm	'hän antoi sen hänelle siellä'
	{i+nna+ni+n+šúm+Ø}	{NEUT+hänelle _[DAT] +siellä _[LOC] +hän+antaa+sen}

Komitatiivi-, ablatiivi- ja terminatiiviprefiksien persoonaa voidaan ilmaista samantyyppisillä prefiksillä kuin subjektin ja objektin persoonakin. Yleisimpiä näistä ovat {n} 'hän' ja {b} 'se'. Persoonatunnuksen käyttäminen ei ole välttämätöntä, ja mikäli prefiksissä on useampi dimensionaali, vain ensimmäinen näistä voi saada persoonaprefiksin. Tässä luvussa harvinaiset persoonamuodot on sivuutettu.

13.3.1 Datiiviprefiksit

Datiiviprefiksejä ovat {nna} 'hänelle' ja {ba} 'sille, niille'. Nämä kirjoitetaan **na** ja **ba**. Prefiksi {ba} voi aloittaa prefiksiketjun, mutta {nna} vaatii edelleen jonkin konjugaatio- tai modaaliprefiksin. Eloton prefiksi {ba} noudattaa samoja allomorfiasääntöjä kuin ientiivi: {i+mu+ba, a+mu+ba} → **im-ma**, **am₆-ma**, **e-ma**. Huomaa, että eloton datiivi ei koskaan esiinny yhtä aikaa ientiivin {ba} kanssa, sillä nämä ovat historiallisesti sama prefiksi.

(elollinen)	mu-na-šúm	{mu+nna+n+šúm+Ø}	'hän antoi sen <u>hänelle</u> '
(eloton)	im-ma-šúm	{i+mu+ba+n+šúm+Ø}	'hän antoi sen <u>sille/niille</u> '

13.3.2 Komitatiiviprefiksit

Komitatiivin {da} perusmerkitys on '(jonkin) kanssa'. Sen persoonaa ilmaistaan persoonaprefikseillä: {b+da} 'sen kanssa' ja {n+da} 'hänen kanssaan'.

(elollinen)	in-da-ġen	{i+n.da+ġen+Ø}	'hän kulki <u>hänen kanssaan</u> '
(eloton)	ib-da-ġen	{i+b.da+ġen+Ø}	'hän kulki <u>sen/niiden kanssa</u> '

13.3.3 Ablatiivi- ja terminatiiviprefiksit

Ablatiivia {ta} ja terminatiivia {ši} käytetään samoissa yhteyksissä kuin niiden nominaalista vastineitakin. Prefiksit eivät voi esiintyä verbissä yhtäaikaaisesti, sillä niiden merkitykset ovat päinvastaiset. Ablatiivi esiintyy vain elottomana, mutta terminatiivia voidaan taivuttaa persoonassa.

(ablatiivi)	ib-ta-de₆	{i+b.ta+n+fe ₆ +Ø}	'hän vei sen <u>sieltä</u> '
(eloton term.)	ib-ši-ġen	{i+b.ši+ġen+Ø}	'hän kulki <u>jotakin kohti</u> '
(eloll. term.)	in-ši-ġen	{i+n.ši+ġen+Ø}	'hän kulki <u>häntä kohti</u> '

13.3.4 Lokatiivi ja eloton obliikviprefiksi

Lokatiivi {ni} on aina eloton ja sen tehtävä on sama kuin lokatiivisijalla {ʔa} (i). Se saattaa assimiloida edeltävän ventiivin muotoon /mi/: {mu+ni} → **mi-ni**. Intransitiivi- ja passiivimuodoissa lokatiiviprefiksi esiintyy allomorfina /n/ ennen verbivartaloa (ii). Tämä allomorfi ei koskaan esiinny transitiivisissa muodoissa.

- (i) **mu-na-ni-kur₉** 'hän vei sen hänelle sinne sisään'
 {mu+nna+ni+n+kur₉+Ø} {VEN+hänelle+LOC+hän+viedä+se}
- (ii) **é-a ba-an-kur₉** 'se vietiin sisään temppeliin'
 {é.j+²a ba+ni+kur₉+Ø} {temppeli+LOC IEN+LOC+vietiin+se}

Eloton obliikvi {bi} viittaa lauseessa olevaan direktiiviin. Abstraktin merkityksensä johdosta sitä ei tarvitse huomioida käännöksessä. Mikäli prefiksiä edeltää neutraali-prefiksi ja ventiivin allomorfi /m/, se assimiloituu muotoon /mi/: {i+mu+bi} → **im-mi**. Vokaaliharmoniassa obliikvi esiintyy muodossa /be/, jolloin se kirjoitetaan **bé**. Elotonta obliikvia tavataan useimmiten yhdysverbeissä, joissa jokin pakollinen argumentti on direktiivissä. Tällöin obliikvi voidaan kääntää suomeksi usein suorana objektina, esimerkkinä yhdysverbi verbi si...sá 'panna toimeen, suorittaa; suoristaa'.

- (iii) **šu-luḥ si bí-in-šá** 'hän suoritti käsienspesurituaalin'
 (= tasasi *sarvet* pesurituaalia koskien)
 {šu.luḥ+e si+Ø bi+n+sá+Ø} {pesu+DIR sarvi+ABS OBL+hän+tasata+ne}

Eloton obliikvi muodostaa myös **kausatiiveja**. Tällöin obliikvi viittaa siihen (elottomaan) asiaan tai oloon, jonka agentti laittaa tekemään jotakin. Vertaa verbin *ús* 'seurata, johdattaa' transitiivi- (iv) ja kausatiivimuotoja (v).

- (iv) **árad mu-ús** 'hän seurasi orjaa'
 {árad+Ø mu+n+ús+Ø} {orja+ABS VEN+hän+seurata+sitä}
- (v) **árad-dè bí-ús** 'hän laittoi orjan seuraamaan sitä'
 {árad+e bi+n+ús+Ø} {orja+DIR OBL+hän+laittaa.seuraamaan+sitä}

13.4 Nominalisoiva suffiksi

Suffiksi {²a} nominalisoi verbejä ja muodostaa sivulauseita. Nominalisoituja verbejä voidaan taivuttaa kuten substantiiveja, mutta näistä ei voida muodostaa monikkoa.

- (finiittinen) **ba-tud-en** 'minä synnyin'
 {ba+tud+en} {IEN+syntyä+minä}
- (nominalisoitu) **ba-tud-en-na** '(se, että) minä synnyin (= syntymäni)'
 {ba+tud+en+²a+Ø} {IEN+syntyä+minä+NOM+ABS}

Nominalisoituja verbimuotoja käytetään useissa eri sivulausetyypeissä, joista yleisimpiä ovat luvussa 18 käsiteltävät relatiivi- ja temporaalilauseet. Relatiivilauseissa nominalisoitu verbi toimii sivulauseen pääsanana attribuuttina.

Esimerkissä (i) lause **lú-e é in-dù** 'mies rakensi talon' alistetaan päälauseen **ba-šub** 'hän putosi' subjektiksi. Nominalisoitu verbi **in-dù-a** toimii sivulauseen pääsanana **lú** 'mies' attribuuttina ja saa sijansa sen mukaan, mikä tämän tehtävä on päälauseessa. Koska tässä temppelin rakentanut mies putoaa (eli on intransitiivinen subjekti) se saa sijakseen absoluutiivin.

	SIVULAUSE	PÄÄLAUSE	
(i)	lú é in-dù-a	ba-šub	'mies, joka rakensi talon, putosi'
	{lú é.j+Ø	i+n+řú+Ø+?a+Ø	ba+šub+Ø}
	{mies talo+ABS	NEUT+hän+rakentaa+sen+NOM+ABS	IEN+putoaa+hän}

Käänteisesti muodostettuna lausetta **lú ba-šub** 'mies putosi' voidaan käyttää nominalisoituna lauseen **é in-dù** 'hän rakensi talon' transitiivisena subjektina, jolloin se saa peräänsä ergatiivin. Tämä ei kuitenkaan normaalisti näy kirjoituksessa.

	SIVULAUSE	PÄÄLAUSE	
(ii)	lú ba-šub-ba(-e)	é in-dù	'mies, joka putosi, rakensi talon'
	{lú ba+šub+Ø+?a+e	é.j+Ø i+n+řú+Ø}	
	{mies IEN+putoaa+hän+NOM+ERG	talo+ABS NEUT+hän+rakentaa+sen}	

Relatiivilauseita vastaavia **lauseenvastikkeita** voidaan muodostaa partisiipeilla. Tällaiset rakenteet näyttävät identtisiltä edellisiin relatiivilauseisiin nähden, mutta partisiipeilla ei ole prefiksiketjua. Vertaa seuraavia lauseenvastikkeita (iii, iv) edellisiin esimerkkeihin (i) ja (ii). Partisiipit voidaan analysoida {řú+?a+Ø} ja {šub+?a+e}, joissa {?a} on *hamṭun* partisiipin tunnus (historiallisesti sama päätte kuin nominalisoiva suffiksi) ja {Ø} tai {e} absoluutiivi tai ergatiivi.

(iii)	lú é dù-a	ba-šub	'talon rakentanut mies putosi'
(iv)	lú šub-ba(-e)	é in-dù	'pudonnut mies rakensi talon'

Partisiippiarakenteiden analyysi ei ole aina täysin yksioikoista, sillä pintamuodoltaan samannäköisiä rakenteita voidaan muodostaa eri tavoilla (ks. s. 217). Käännöksessä ne voidaan kuitenkin toistaiseksi tulkita samoin kuin esimerkeissä (iii) ja (iv).

Temporaalilauseita voidaan muodostaa upottamalla nominalisoitu verbi tai lause substantiivin **ud** (**u₄**) 'päivä' lokatiivimuodon attribuutiksi. Tällöin perusmerkitys on 'silloin kun'. Vertaa lausetta (v) ja siitä muodostettua temporaalilauseetta (vi), jossa upotettu sivulause on alleviivattu.

- (v) **lú-e é in-dù** 'mies rakensi talon'
 {lú+e é.j+Ø i+n+řú+Ø} {mies+ERG talo+ABS NEUT+hän+rakentaa+sen}

- (vi) **ud lú-e é in-dù-a(-a)** 'sinä päivänä kun mies rakensi talon'
 {ud lú+e é.j+Ø i+n+řú+Ø+?a+?a}
 {päivä mies+ERG talo+ABS NEUT+hän+rakentaa+sen+NOM+LOC}

Syntaktisesti **ud** toimii rakenteen pääsanana. Mikäli peräkkäin on useita temporaalilauseita, on tavallista että pääsana merkitään vain ensimmäiseen. Tätä on havainnollistettu seuraavassa monirivisessä esimerkissä, jossa myös temporaalilausekkeen 2 lokatiivi viittaa ensimmäisen lausekkeen pääsanaan **ud**.

- (temp. 1) **ud ⁴nin-ġir-su šag₄ mu-pàd-da-a**
 '(Silloin) kun Ningirsu oli valinnut hänet sydämeensä'
 {ud nin.ġir.su.k+e šag₄+e mu+n+pad+Ø+?a+?a}
 {kun PN+ERG sydän+DIR VEN+hän+ löytää+hänet+NOM+LOC}

^{na4}**esi kur-ta íb-ta-e₁₁**
 '(hallitsija) toi vuorilta alas dioriittia'
 esi+Ø kur+ta i+b.ta+n+e₁₁.d+Ø}
 dioriitti+ABS vuori+ABL NEUT+sieltä+hän+tuoda.alas+sitä}

- (temp. 2) **é-a mu-ni-kur₉-ra**
 '(ja) kun hän oli vienyt (tuon dioriitin) temppeliin'
 é.j+?a mu+ni+n+kur₉+Ø+?a+?a}
 temppeli+LOC VEN+sinne+hän+viedä+se+NOM+LOC}

alan-na-né-šè mu-tud
 'hän muotoili (= synnytti) sen patsaakseen'
 alan+ane+še mu+n+u.tud+Ø}
 patsas+hänen+TER VEN+hän+synnyttää+sen}

13.5 Yhteenvedo verbitaivutuksesta

Sumerin verbijärjestelmän morfotaksi on kuvattu alla sikäli, kun se riittää helppojen tekstien lukemiseen. Prefiksien pintamuotojen yhdistelmät on annettu kirjan liitteessä 4 sivulla 412.

I	{ha}	prekatiivi: ilmaisee todenperäisyyttä (hamtu) tai toivetta (maru)
	{nu}	negatiivi: kieltää verbimuodon
II	{i, a}	neutraali: ei merkitystä
	{mu}	ventiivi: aktiivi tai liike puhujaa päin, yleensä transitiivinen
	{ba}	ientiivi: passiivi tai liike puhujasta pois, yleensä intransitiivinen
III	{nna}	elollinen datiivi: <i>hänelle</i>
	{ba}	eloton datiivi: <i>sille</i> (viittaa aina direktiiviin)
	{da}	komitatiivi: <i>kanssa</i>
	{ta}	ablatiivi: <i>sieltä</i>
	{si}	terminatiivi: <i>kohti</i>
IV	{ni}	lokatiivi: <i>sisään, sisällä</i>
	{bi}	obliikvi: <i>sitä koskien</i> (viittaa aina direktiiviin)
IV	{n}	yksikön 3. persoonan elollinen persoonaprefiksi
	{b}	yksikön 3. persoonan eloton persoonaprefiksi
V	VERBIVARTALO	
VI	{en}	yksikön 1. tai 2. persoonan persoonasuffiksi
	{Ø, e}	yksikön 3. persoonan persoonasuffiksi (I sarja ja II sarja)
VII	{ʔa}	nominalisoiva suffiksi
VIII	NOMINITAIVUTUS	

Yleisiä prefiksien pintamuotoja

{i+mu+ba}	im-ma, e-ma	{nu+ba}	la-ba
{i+mu+bi}	im-mi, e-mi, i-mi	{nu+bi}	li-bi
{i+mu}	im, i-im	{ha+i}	hú
{mu+ni}	mi-ni	{ha+mu}	hu-mu

Tämän luvun harjoitustehtävät löytyvät sivulta 320.